

Erika Brtánová¹

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

<https://orcid.org/0000-0003-1216-9455>

SMÚTOČNÉ BÁSNE JURAJA ROHOŇA (1773 – 1831)²

Príspevok je zameraný na smútočné básne Juraja Rohoňa, ktorý ich písomne zaznamenal v cirkevnej knihe, ktorú viedol v období rokov 1801 – 1831, keď pôsobil ako kňaz v Hložanoch. Ako autor sa podpísal pod štyri básne zložené v domacom jazyku, ktoré spojil s označením „carmen lugubre“, „trouchlozpév“ a „promlouva“. Skladby predstavujú v cirkevnom prostredí adaptovaný žáner elégie, pôvodne gréckej pohrebnej piesne, v rímskom prostredí rozšírenej o utešujúcu funkciu. Rohoň básne venoval štyrom miestnym kňazom – Petrovi Jesenskému z Hložian (1801), Františkovi Jesenskému z Kysáča (1805), Ondrejovi Stehlovi z Báčského Petrovca (1818) a Pavlovi Križánimu z Novej Pivnice (1825) a na pohreboch ich sám predniesol. Predmetom analýzy sú žánrové znaky a kompozícia smútočných básní.

Kľúčové slová: Juraj Rohoň (1773 – 1831), slovenský klasicizmus, príležitostná poézia, elégia, smútočná báseň

Pre zviazanosť s dolnozemským prostredím a podiel na duchovnom i národnom povznesení tamojšej evanjelickej komunity sa životné cesty Juraja Rohoňa (1783 – 1831) a Juraja Ribaya (1754 – 1812) podobajú, ako uvádza český literárny historik Jan B. Čapek (1933).

V něčem jest jeho osud podobný Ribayovu – kolik nadaných Slováků věnovalo svůj život na vysilující zápas s primitivním prostředím jižní „Dolní země“; pomohli zajisté svým tamějšími soukmenovcům a souvěrcům, kteří by bez nich duchovně a národně zahynuli – ale osobně sami chřadli. (Čapek, 1933: 335).

Rozdiely možno vidieť v prostrediach, ktoré ich formovali. J. Ribay osobnostne dozrievал v priamej súčinnosti s nemeckým a českým kultúrnym prostredím, študoval na univerzitách v Erlangene a v Jene a počas pobytu v Prahe

¹ erika.brtanova@savba.sk

² Príspevok je výstupom z projektu APVV *Literatúra v procesoch kultúrno-etnickej sebaidentifikácie slovenskej komunity v Srbsku*. Zodpovedná riešiteľka: Mgr. Dana Hučková, PhD. Doba riešenia: 2022 – 2023.

nadviazal bližšie kontakty s českými vzdelancami. O udržiavaní písomného styku s Josefom Dobrovským po odchode z Prahy svedčí zachovaná korešpondencia (Patera, 1913). Na Dolnú zem Ribay prišiel v roku 1785. Najprv pôsobil ako kazateľ v Cinkote pri Pešti, neskôr bol povolaný za farára do Torže (1798) a istý čas bol tiež korektorom v peštianskej univerzitnej tlačiarňi (1796 – 1798). O generáciu mladší Juraj Rohoň prišiel do Báčky po absolvovaní evanjelického lýcea v Banskej Štiavnici. V auguste 1795 začal pôsobiť ako súkromný učiteľ v rodine kňaza Ondreja Stehla v Petrovci. V septembri nasledujúceho roka už bol učiteľom v ľudovej škole v Kulpíne, kde zotrval do júna 1801, v júli bol uvedený do kňazského úradu v Hložanoch a v roku 1827 sa stal báčansko-sriemskym seniorom (Hronec).

Obaja vzdelanci sa usilovali vplývať na premenu zmyšľania a životného štýlu členov evanjelickej komunity nielen svojou kňazskou službou, ale aj prostredníctvom svojich literárnych prác. S týmto zámerom Ribay skoncipoval dve ľudovými výchovné príručky, pričom sa inšpiroval cudzojazyčnými predlohami. V *Pravidlách moresnosti* (1795) zhrnul zásady morálne relevantného konania a v *Katechizme o zdraví* (1795) podal základné princípy ochrany zdravia. Priestor na uplatnenie výchovných iniciatív Rohoň našiel v príležitostnej poézii, v ktorej sa pokúsil spojiť praktické rady a usmernenia s klasicistickým idylickým obrazom domáceho šťastia: „*Dobový idylism se tu mísí s důtklivou didaksi*“ (Čapek, 1933: 335). To jasne vidíme v jeho zbierke *Kratochvílné zpěvy pro mládež rolnickou* (1829), v ktorej k niekoľkým piesňam pripojil aj nápevy z turčianskeho rodiska, čo svedčí o jeho symbiotickom videní slovenského sveta.

Pod pláštikom morálnych rád a poučení šlo tu teda aj o udržanie a posilnenie tradície spevnosti medzi mládežou roľníckou, ktorá od starých otcov a starých materí rekolonizáciou prinášala a prenášala piesne, zvyky a obyčaje slovenských predkov do Báčky (Vojvodiny) k tureckej hranici. (Brtáň, 1985: 103)

Zbierka predstavuje typ poézie, ktorú pre oslavu roľníckeho života, jeho jednoduchosť a spätosti s prírodou možno dať do súvislosti s bukolickou poéziou. Rohoň patril ku generácii čitateľov antickej literatúry, ako boli Michal Semian a Ondrej Plachý. Český klasický filológ Karel Svoboda v stati o recepcii antickej literatúry na Slovensku konštatuje, že v tomto prostredí mala starohumanistická tradícia väčší vplyv ako v Čechách aj preto, že latinčina sa v Uhorsku používala nielen v školách a vo vedeckých prácach, ale aj v úradnom styku i súkromnom živote a že sem rýchlejšie prenikli aj novohumanistické myšlienky, a to zásluhou evanjelických duchovných študujúcich na nemeckých univerzitách (Svoboda, 1957: 44).

O inšpirácii antickej literatúrou možno hovoriť aj v súvislosti so smútočnými básňami, ktoré Rohoň zaznamenal v cirkevnej knihe, do ktorej počas svojho účinkovania v Hložanoch prepísal protokoly, pamätihodnosti a obežníky uložené

v Seniorálnom archíve (Ramač/Marčoková, 2022: 71). Básne, ktoré zložil v domacom i latinskom jazyku, spojil so žánrovým označením „elegia“, „epicedium“, „carmen lugubre“, „trouhlozpěv“ a „promlouva“. Sú dokladom v cirkevnom prostredí adaptovaného žánru, pôvodne gréckej pohrebnej piesne, ktorej podobu ustálili Ovidiove *Žalospěvy* a ktorá bola v rímskom prostredí rozšírená o utešujúcu funkciu. Elegická poézia znovu ožila v latinskej humanistickej literatúre, bola prítomná tiež v literatúre baroka a klasicizmu, rozkvet zažila v období sentimentalizmu a romantizmu. Intenciou elégie ako žánru príležitostnej, obradovej lyriky „je vyjadrenie žiaľu a bolesti nad stratou blízkej osoby, vyrovnávanie sa s ‚odchodom‘, smrťou druhého.“ V druhotnom význame je elégia „druh básne, ktorá vyjadruje emocionalitu smútku, žiaľu, clivoty, prípadne zatrpknutosti či sklesnutosti celkovo, bez ohľadu na to, čo je príčinou takéhoto citového rozpoloženia“ (Rédey, 2010: 15). Tvorcami elegickej poézie melancholického ladenia sú Ján Kollár (*Předzpěv Slávy dcery*, 1824) a Ján Holý (*Žalospěvy*, 1836), ktorí vo svojich skladbách tematizujú „smutné príhody slovenského národného života“ (Žilka, 1987: 239).

Rohoň sledoval v smútočných básňach prvotnú intenciu elégie, pretože ich zložil pri príležitosti úmrtia miestnych kňazských autorít a na pohrebných obradoch ich aj sám predniesol. Usiloval sa v nich vyjadriť pocity smútku vyvolané smrťou jemu blízkyh ľudí a znázorniť veľkosť straty utrpanej cirkevným zborom, rodinou a širším okolím. Tento typ príležitostnej tvorby mal v evanjelickom prostredí dlhšiu tradíciu. Ako príklad možno uviesť dve smútočné skladby Pavla Šramka (1743 – 1831), ktoré vznikli v čase, keď pôsobil ako rektor a neskôr ako kazateľ (od r. 1773) v liptovskej Paludzi. Skladbu *Toužebné upění nad smrti vysoce urozené někdy paní, paní Marie Alžběty Rédey* (1771) Šramko predniesol na pohrebnej rozlúčke so šľachticnou v jej bydlisku v Liptovskej Ondrašovej. Skladbu *Běh života Marie Terezie, veliké královny* (1781) spojil so spomienkou paludzkej cirkvi na prvé výročie úmrtia panovníčky. Šramkovými skladbami, ktoré sú podstatne rozsiahlejšie i obsahovo bohatšie ako Rohoňove, možno veľmi dobre ilustrovať kompozičnú schému tohto špecifického literárneho prejavu funerálnej kultúry vyšších a vzdelaneckých spoločenských vrstiev. Tvorí ju osobnostný profil nebohej, zvýrazňujúci jej morálne kvality, spojený s odkazmi na biblické a antické vzory, nárek nad stratou nebohej, útecha pozostalých, vrátane zmienok o rodinných a rodových súvislostiach, a rozlúčka nebohej s pozostalými. Treba povedať, že kompozícia smútočnej básne imituje kompozičnú schému pohrebnej reči (concio funebris), ktorá mala štyri súčasti: laus mortui (chvála mŕtveho), lamentatio (oplkávanie mŕtveho), consolatio (útecha pozostalých) a valedictio (pozdrav mŕtveho). Vplyv kazateľskej praxe sa prejavil aj v používaní rétorických obratov a prostriedkov. Deskriptívne pasáže sa striedali s lyrickými a reflexívnymi časťami (Brtáň, 1970: 252, 354; Brtáňová, 2022: 43 – 44). V smútočnej básni zloženej kňazom však nejde o vyjadrovanie blízke folklórnemu prejavu, ktorý je typický pre tradičný smútočný spev – pre pohrebnú odobierku. Preto, lebo tvorcovia odobierok sa inšpirovali po-

etikou smútočnej básne (Urbancová, 2010: 176). Túto nadväznosť spievanej odo- bierky na smútočnú skladbu bližšie vysvetľuje etnologička Zora Vanovičová: „Od 18. storočia sa forma barokových valedikcií prenášala do ľudového prostredia, kde sa transformovali do pololudových žánrov s osobitou poetikou“ (Vanovičová, 1997: 10). Ako poznamenáva literárna historička Gizela Gáfriková, ide o tvorbu dedinských „pismákov“, ktorí vo svojich zbierkach mali rôzne varianty ľudových, pololudových i umelých piesní (Gáfriková, 1997: 17).

Miera estetickéj štylizovanosti smútočnej básne, ktorá sa javí skôr ako sklad- ba úžitková, závisela od nadania a majstrovstva jej tvorcu, od toho ako úspešne dokázal „vysoké“ (ktoré reprezentujú žáner elégie, štýl uprednostňujúci príťažlivý literárny jazyk a téma súvisiaca s ľudským bytím) sprostredkovať širšiemu, čiže „nízkemu“ publiku. Pôsobením a riešením vzťahu vysokého a nízkeho v umení a literatúre sa podrobnejšie zaoberá literárny historik Peter Liba, ktorý hovorí, že „vysoké“ a „nízke“ v literatúre je aj axiologickou kategóriou, obsahujúcou v sebe estetické hodnotenie diela, ale zároveň aj čitateľa a príjemcu (Liba, 1978: 228). Preto sa v smútočnej básni miešajú prvky vzletného básnického jazyka s bežnými opisnými prvkami. Pozrime sa bližšie na žánrové znaky a kompozíciu štyroch Rohoňových smútočných básní.

Báseň, ktorú Rohoň predniesol 30. marca 1801 pri poslednej rozlúčke s hložanským kňazom Petrom Jesenským, označil ako „trouchlozpév“.³ Skladbu ot- vára kompozičná zložka lamentatio, na ktorú je položený hlavný dôraz. Najprv sa subjekt zveruje s vlastnými bolestnými pocitmi.

Ach co? a jak mám mluviti? veliká?
mé srdce bolest hluboce pronika.
O kýž sem nemel tí zpívati
verše smutné, a je zde ríkati!

Nemysliž sobě smutné shromaždení!
že snad mluvyti chcý ku potěšení
plačícým? Jakbych to mohl chtíti
své nemoha srdce spokojiti?

Smrt, jenž dům ten v dům plače proměnila,
s mnohými i mne příliš zarmoutila.
O kýž sem nemel tí zpívati
verše smutné a je zde ríkati!⁴ (Manuale, f. 43r – 43v)

³ Podľa Rohoňovho latinského komentára Peter Jesenský zomrel 28. marca. Na pohrebe sa zúčastnili senior Ondrej Stehlo a kňazi František Jesenský, Jozef Hajnóci, Jozef Spannagel, Juraj Plachý, Andrej Liptaj a Juraj Ribaj, ktorý bol vybraný za rečníka a Juraja Rohoňa senior Stehlo poveril deň pred pohrebom (29. marca), aby predniesol smútočnú báseň pred oltárom (Manuale, f. 43).

⁴ Pri transkripcii úryvkov sa pridržame obvyklých pravidiel zápisu grafém (j na í, g na j, w na v, v na

Potom sú k prejavaniu smútku a žiaľu vyzvaní všetci zúčastnení na pohrebe, keďže každý z nich utrpel stratu, či už v nebohom stratil priateľa, učiteľa alebo manžela a otca. Dostávajú uistenie, že takéto reakcie na stratu sú celkom prirodzené a majú svoje opodstatnenie.

Plačtež o ctnostní! vašého přítele;
plačiž o cyrkev! svého učitele.
Starcy, mladency, ženy, panny!
skrz neyž byli ste vyučováni.

Có div? že vdova manžela verného,
có div, když dítky pána, otce svého
oplakávají? na němž trátí,
co se na tom světě jím nevrátí. (Manuale, f. 43v – 44r)

Dynamizujúcimi prvkami skladby sú priame prehovory k rôznym entitám. Smrti je vyčítaný Jesenského náhly a predčasný odchod, ktorý sa navyše kladie do kontrastu s vonkajšou realitou – s jarnou obnovou života v prírode.

Jarním časem, an celé přirození
teprv se v nové oblačí odení
smrt Pána dvojí cti hodného
pozbavila života drahého.

O smrti! ještě dluho měl on žiti,
měl užitečný dále světu byti,
Pán Petr Jesenský, kterého
dnes uvodíš hrobu do tmavého. (Manuale, f. 43r)

Nasleduje osobný profil Jesenského (*laus mortui*). Z jeho charakterových vlastností a zásluh sa vyzdvihuje mravná bezúhonnosť, všestranná rozhladenosť a dôsledné plnenie si učiteľských povinností v cirkvi. Väčšia pozornosť je venovaná užšej rodine. Okrem vyznačenia rodinných väzieb k manželke a deťom sa zdôrazňuje príslušnosť k „slávnemu“ rodu Jesenskovcov. Neúčast' súrodencov a otca nebohého na pohrebe je ospravedlnená nemožnosťou doručiť správu za taký krátky čas do ich bydliska. Znázornenie reakcie otca na zvesť o smrti syna dáva skladbe dramatický akcent.

u, au na ou), nahrádzame aj pôvodný zložkový pravopis (ss nahrádzame grafémou š). Písanie joty a ypsilonu, písanie veľkých písmen a rovnako aj interpunkciu nechávame v pôvodnej podobe.

On těžce bude mrtvého kvíliti,
stěžka je sobě žalostně mluvyti:
„O milý synu! nežliže ty
prvé mel sem v hrobě ja ležěti.“ (Manuale, f. 44v)

Do kontrastu sa kladie pozemský a večný život. Pokým zhromaždenie oplakáva mŕtveho, ktorého telesné pozostatky sú uložené do „čiernej zeme“, jeho duša zažíva potešenie v raji.

O muži slavný! když zde vylévají
pro tebe slzy, tvá duše již v ráji
plesá! onať zůstala živá,
ač se v černou tělo zem ukrývá. (Manuale, f. 44v – 45r)

Skladba plní aj útešnú funkciu (consolatio). Útechou pre živých má byť nielen nádej na stretnutie s nebohým vo večnosti, ale aj radosť, ktorú môžu zakúsiť pri spomienke na jeho dobré skutky. Inscenované lúčenie mŕtveho s pozostalými (valedictio) skladba neobsahuje.

Smútočná báseň, ktorú Rohoň spojil so všeobecným označením „carmen lugubre“, venoval kysáčskemu kňazovi Františkovi Jesenskému.⁵ V úvode skladbe hovorí o mieste jej prednesu: „*ach u jeho rakvi strápen stojím, / když mu ke cti verše říkat strojím*“ (Manuale, f. 75v). V pomerne obsažnom profile F. Jesenského (laus mortui) upriamuje pozornosť na jeho príkladné účinkovanie, ktoré sa zakladalo na jeho vzdelanosti, múdrosti, všestrannosti, ochote pomôcť a poradiť, priateľskosti a dobročinnosti. Pocity žiaľu (lamentatio) prechádzajú do rôznych emocionálnych polôh.

O bratre můj! nad nímž zde kvílíme,
jak mnozí z nás s tebou mnoho tratí,
co se nám víc v světě tom nevrátí.
Ach pro odchod tvůj slušně slzýme,
žes ty padl, prepevný sloup ctnosti
podvracen jest, a stánek moudrosti. (Manuale, f. 76v)

⁵ V sprievodnom latinskom texte okrem času úmrtia (8. novembra 1805 o 3. hodine v noci) a pochovania kňaza (11. novembra) Rohoň informuje podrobnejšie o pohrebnej reči a účastníkoch obrady. Pohrebnú reč, ktorej základom boli verše zo Skutkov apoštolov (20, 17 – 28), z poverenia seniora predniesol Juraj Ribay, v tom čase farár v Torži (Manuale f. 75v). Na pohrebe boli prítomní inšpektor Samuel Párvy, senior Ondrej Stehlo, konsenior Jozef Hajnóci, Ján Korošy, Jozef Spannagel, Ondrej Liptaj, Pavol Galovič, J. Teofil Weinrich, Michal Slamaj, úradníci futockého panstva, rektori škôl, notári a početný ľud zo širokého okolia (Manuale, f. 77v).

Priestor smútočnej básne využíva Rohoň nielen na vyjadrenie žiaľu a smútku za kňazom, ktorý vynikal mimoriadnou otvorenosťou a úprimnosťou, ale aj na kritiku negatívnych postojov rozmáhajúcich sa v cirkevnom spoločenstve, na pranie pokrytctva a ziskuchtivosti jeho členov.

Stkvěl se zvláště mnohou upřímností,
jakověž se porídku nacházy,
neb pokrytství lidí dnes provázy,
v konání svých vecí ochotností
stkvěl se, neb když dobré konat hledal,
vlastním zyskem zdržeti se nedal. (Manuale, f. 76r)

Kritické ostrie je tiež namierené proti prehliadaniu a nedoceňovaniu kňazskej služby.

Verně plnil ouradu svatého
verně plnil všecky povynnosti,
podstupuje při tom dost horkostí. (Manuale, f. 76v)

Zármutok prechádza do pocitov skepsy a pesimistického naladenia, do vyjadrenia konkrétnej skúsenosti, ktorá hovorí o tom, že ľudia, ktorí svojimi činmi spôsobujú iným ťažkosti, žijú často dlhšie než tí, ktorí sa usilujú o dobro a blaho celej spoločnosti.

Dlouhoveký zlí mnozí bývají,
na bremeno těžké lidem mnohým;
žádstivá býva smrt ubohím,
avšak dlouho v světě se motají.
Zde smrt muže tak užitečného
světu v náhle odjala mladého. (Manuale, f. 76r)

Kompozícia skladby je vyvážená. Nechýba ani potešujúce „prátelské slovo“ (consolatio), ktoré má pozostalým „*bídny lós nejak ulevyti*“. Menovite sa spomínajú dvaja rodinní príslušníci – syn Samuel a brat Natanael, ktorí sa nemohli zúčastniť na obrade pre vzdialenosť svojho bydliska. Obvyklý záverečný pozdrav (vale) nebohého adresovaný všetkým zúčastneným je pomerne stručný.

Aj již všem nám, a to nenadále
dvojctihodný pán Ferenc Jesenský
zasloužilý kazatel kysačský –

dal presmutné rady, presmutné vale.
Cýrkev, vdovo, dítiky osyralé!
I bratstvo tobě již dal vale! (Manuale, f. 77r – 77v)

Tretiu smútočnú skladbu, ktorú Rohoň označil ako „carmen lugubre“, zložil pri úmrtí petrovského kazateľa a báčsko-sriemskeho seniora Ondreja Stehla, ktorý zomrel 7. februára 1818.⁶ V porovnaní s dvoma predchádzajúcimi skladbami začína výnimočne biblickou alúziou na tajomný odchod z pozemského sveta proroka Eliáša Tišbejského, ktorý „vystúpil vo víchrici na nebo“ (Druhá kniha kráľov 2, 11). K dramatickému odchodu proroka, ktorý podľa biblického podania spôsobil u všetkých prítomných údiv a zdesenie, sa prirovnáva náhla smrť seniora a ňou vyvolané pocity úzkosti a žiaľu.

Za Jordánem u Jerycha stáli
předešení proročtí synové
totiž kneži a učitelové,
s užasnoutím na to se dívali
co se s mužem božím přihodilo,
každého z nich srdce bolestilo.

I nás prudkost smrti předesyla
o dvojčíthodní páni bratři!
Ne bez smoutku každý na to patří
an staršího tělo umoryla,
tělo muže, páně velebného,
zpravce všech nás a otce milého.

Otce, zpravce moudrého zbavený.
Ach otče můj! každý muž zvolati,
neb každý z nás na něm mnoho tratí.
Ach otče můj! teď ja skormoucený
pro tvůj odchod upím, stískám sobě,
an tvé tělo odpočívá v hrobě. (Manuale, f. 132r)

Do časti laus mortui, v ktorej Rohoň vyzdvihuje duchovný vplyv Stehla, vložil aj niekoľko konkrétnych údajov. Stehla predstavuje ako prvého slovenského kazateľa „slavné Báčsko-Bodrožské stolice“, uvádza presný dátum jeho príchodu (12. august 1783), rok zvolenia za seniora (1791) a dĺžku kňazskej služby (35 rokov).

⁶ V latinskej poznámke Rohoň uvádza, že Stehlo sa narodil v malohontskej obci Drieňové v r. 1752, r. 1783 ho Petrovčania pozvali za kňaza a r. 1791 bol zvolený za seniora. Na pohrebe kázal Michal Laukonides z Kysáča a pri hrobe krátku rozlúčkovú reč predniesol Ján Škultéty. (Manuale, f. 131v)

Zvlášť vyzdvihuje Stehlov podiel na zakladaní miestnych cirkevných spoločenstiev a jeho boj s poverčivosťou ľudu, ktorému ochotne slúžil radou, poučením a pomocou. Stehla nazýva „Kristovým apoštolom“ a „duchovným otcom“ cirkví.

O otče můj! otče můj! voláme,
nesmrteľný duch tvůj ve večnosti
odmenou svých prác mnohých a ctností
utěšen jest; ale my zde lkáme
pro tvůj odchod – a když tak plačeme
slyz za vděk ti obetujeme. (Manuale, f. 133r)

V poradí druhou dominantnou zložkou skladby je lamentatio. Cirkev i rodina nebohého (manželka, synovia a dcéra) sú vyzývaní k otvoreným prejavom smútku a žiaľu, k plaču a náreku. Útechou pre pozostalých (consolatio) má byť neustále pripomínanie si záslužnej práce kňaza a seniora Stehla. Záverečný pozdrav (vale) v básni chýba.

Pokoud však zde, který pŕtujeme,
zesnulého jenž sme pána znali,
neb o jeho zásluhách slýchali,
nikdy na něj nezapomeneme,
tak památka trvanlivá jeho
požehnaná bude u každého. (Manuale, f. 133v)

Štvrtú smútočnú báseň, ktorú Rohoň predniesol pri príležitosti úmrtia novopivnického kňaza Pavla Križániho 22. septembra 1825, nazval „promlouvou“ čiže príhovorom, z čoho je zrejmé, že ju nepredniesol v kostole pri oltári, ale pri hrobe nebohého. Toto žánrové vymedzenie potvrdzuje úvodná reflexia o význame kňazského úradu, povinnostiach kňaza a o kňazovi ako morálnom vzore.

Kdož pak hříšné ze sna hříchů budí?
Kdo ctných utrzuje v pobožnosti?
Kdo smutných potěšuje v žalosti?
Kdo k vysokému je nebi loudí?
Kdože je v stav manželský spojuje.
A poctivé mrtvé pohrbuje?

Tak kněžský stav sám v sobé jest vážný,
pro verících ourad požehnaný,
od Krystu k blážení lidstvá daný,
zvlášť kde kněz jest bedlivý a snážný

v konání svých svatých povynností
a jest lidu za zrcadlo ctnosti. (Manuale, f. 176r)

Skladba má viacero reflexívnych pasáží. Zaznieva v nej kritika postojov a konania tých členov komunity, ktorí svojím konaním znevažujú službu kňaza a necenia si jeho rady a usmernenia.

Než, ne všickní vážit kněžstvo znají,
kormouti je skutký nepravosti,
kormouti je hříšnou nevdečností.
A jím stav ten horkým činívají.
Tam pracují Krystovy dělnícy
se slzami na Jeho vinicy.

Jak se vinohradník skormucuje,
když se práce roční podaryla
a hojná se ouroda zjevila.
A v tom kroupobití vše skvaltuje.
Tak na srdcy jestit tomu knězy,
který mezy nevděčníky vezý. (Manuale, f. 177r)

Křižání (laus mortui) je prezentovaný vo vzťahu k cirkvi ako „moudrý, víborný, kňez horlivý“ a vo vzťahu ku kňazom ako „bratr upřimný“ (Manuale, f. 177v). Lamentatio obsahuje mravokárnu vložku, cirkevné spoločenstvo je nabádané k zamysleniu sa nad svojím konaním a k oľutovaniu skutkov, ktorými kňaza zarmútilo.

O cyrkev! na ten čas ovdovela,
usnoul kněz tvůj verný podle těla,
nemít více toho, jehožs měla.
O bys toho srdečně želela.
že se našli v tobě pobloudilí,
kterí kněze svého kormoutili! (Manuale, f. 177v)

Nemohli vám on vyhověti,
nech dvanáctí poslové Krystoví
přijdou k vám, žádný vám neuhový.
Budete sa na všech urážeti.
Tot jest pravé kněžstva znevážení.
ouradu svatého zněsvěčení. (Manuale, f. 178r)

V úseku skladby consolatio je vyjadrená skúsenosť, že s pozostalými je ľahšie smútiť, ako im poskytnúť slová útechy.

Ale, čože k jejich potěšení
 díím? A jaké pronikavé slovo,
 urozená paní, trouchlá vdovo,
 jimžby pookráli v svém upení?
 Snážejit jest zaroven kvílití
 s ními, než v tom zármutku těšiti. (Manuale, f. 178r)

Valedictio má typickú podobu, mŕtvy sa lúči s pozostalými, v porovnaní s analyzovanými skladbami je však obsažnejší.

Ješte se vám skrz mne ohlasuje
 váš kazatel výmluvný, horlivý,
 želem mrtvý i duchem v nebi živý.
 A skrze mne to vám oznamuje:
 Na poslední cestu, když se dával
 do večnosti, že všem požehnával.

Říka: dobré se mejte, starí, mladí,
 mužové, žený, mládency, panny,
 dej zvlášť Bůh těm k tomu požehnaní,
 jenž do chrámu chodívají radi,
 by začaté chrámu Páně dílo
 štiasťné k koncy přiveděno bylo. (Manuale, f. 178r)

Ak porovnáme analyzované Rohoňove smútočné básne so Šramkovými skladbami, môžeme konštatovať, že vykazujú rovnaké štýlové znaky. No majú svoje špecifiká, ktoré sa týkajú uplatnenia jednotlivých kompozičných zložiek. V „trouchlozpéve“ za P. Jesenským je položený dôraz na kompozičnú zložku lamentatio, ale chýba zložka valedictio. Kompozícia skladby („carmen lugubre“) venovanej F. Jesenskému je vyvážená. Zastúpením všetkých zložiek sa vyznačuje aj „promlouva“ prednesená nad hrobom P. Križániho. V skladbe („carmen lugubre“) k úmrtiu seniora Ondreja Stehla dominujú dve zložky laus mortui a lamentatio, chýba valedictio. Básne sa odlišujú aj tematicko-motivickým zameraním. V básni k úmrtiu P. Jesenského je v popredí motív náhlej a predčasnej smrti. Básne venované F. Jesenskému a P. Križanimu obsahujú kritické poznámky týkajúce sa nevhodných postojov členov cirkevného spoločenstva a ich negatívneho pohľadu na úlohu a službu kňaza. V básni zloženej na počesť seniora Ondreja Stehla prevláda oslavný tón. Na záver treba povedať, že skladby nie sú len pozoruhodnými literárnymi artefaktmi ilustrujúcimi súvekkú podobu elegického žánru, ale aj významnými kultúrno-historickými prameňmi dokumentujúcimi život cirkvi báčsko-sriemskeho seniorátu.

Literatúra

- Brtáň, R. (1970). *Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry*. VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Brtáň, R. (1985). Juraj Rohoň, obranár, básnik a pedagóg (1773 – 1831). *Zlatý máj*, 29 (2), 103 – 104.
- Brtáňová, E. (2022). Pavel Šramko: Tužebné upění nad smrťou. V T. Vráblová (Ed.), *Svet v jedinečnom okamihu* (str. 43 – 70). VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Čapek, J. B. (1933). *Československá literatúra toleranční 1781-1861*. Zv. 1. Čin.
- Gáfriková, G. (1997). Machov pohrebný kancionál z literárnohistorického hľadiska. V Z. Vanovičová (Ed.), *Pohrebný kancionál Jozefa Macha*. (str. 17 – 22). Prebudená pieseň/Ústav etnológie SAV.
- Hronec, V. Juraj Rohoň veršovec a evanjelický kňaz. <https://slovackizavod.org.rs/literatúra/osobnosti-slovenskeho-literarneho-zivota/juraj-rohon/>
- Liba, P. (1978). „Vysoké“ a „nízke“ v literatúre. *Slovenská literatúra*, 25 (2), 215 – 233.
- Patera, A. (1913). *Josefa Dobrovského korespondence IV*. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a J. Ribaye z let 1783 – 1810. ČAVU.
- Ramač, J., Marčoková, D. (2022). *Kanonické vizitácie slovenských vojvodinských evanjelických a. v. cirkevných zborov v rokoch 1835 a 1836*. Archív Vojvodiny/SEAVC v Srbsku/Centrum pre výskum dejín a kultúry dolnozemských Slovákov na FF UMB v Banskej Bystrici.
- Rédey, Z. (2010). *Elegickosť ako výrazový archetyp lyriky: modalita smútku a skepsy v slovenskej poézii*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Svoboda, K. (1957). *Antika a česká vzdelanosť od obrození do prvej války svetovej*. Nakladatelství Československé akademie věd.
- Urbancová, H. (2010). Neznáma príručka duchovnej starostlivosti o umierajúcich. V G. Gáfriková (Ed.), *Posledné veci človeka. Štúdie k dejinám slovenskej duchovnej kultúry*. (str. 172 – 209). VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Vanovičová, Z. (1997). Pohrebný kancionál Jozefa Macha. V Z. Vanovičová (Ed.), *Pohrebný kancionál Jozefa Macha*. (str. 10 – 16). Prebudená pieseň – Ústav etnológie SAV.
- Žilka, T. (1987). *Poetický slovník*. Tatran.

Pramene

Manuale pro Ecclesia Evangelica Glozaniensi per Georgium Rohonyi conscriptum.

Ерика Бртањова

ТУЖБАЛИЦЕ ЈУРАЈА РОХОЊА (1773–1831)

Резиме

Рад је посвећен анализи тужбалица које је Јурај Рохоњ забележио у црквеној књизи коју је водио у периоду од 1801. до 1831. године, када је био свештеник евангелистичке а. в. у Гложану. Четири песме које је саставио на домаћем језику рецитовао је на погребу локалних свештеника – Петра Јесенског из Гложана (1801), Франтишека Јесенског из Кисача (1805), Ондреја Стјехла из Бачког Петровца (1818) и Павла Крижанија из Нове Пивнице (1825). Оне су пример жанра елигије, изворно грчке погребне песме (*concio funebris*), адаптиране у црквеној средини, и у којој можемо идентификовати елементе: хвала покојнику (*laus mortui*), његово оплакивање (*lamentatio*), тешење оних који остају (*consolatio*) и опраштање покојника од оних који остају (*valedictio*). У песмама су присутни и други акценти и мотиви. У песми поводом смрти П. Јесенског је то мотив изненадне и превремене смрти. Песма посвећена Ф. Јесенском садржи критичке напомене које се тичу моралне посрнулости чланова црквене заједнице и њиховог негативног мишљења о улози свештеника. Критичку реакцију на непромерно понашање чланова заједнице налазимо и у песми посвећеној П. Крижанију, која садржи мисли о значају свештеничке службе и обавезама свештеника. У песми састављеној у част сениора Ондреја Стјехла преовлађује тон слављења. Рохоњове тужбалице нису само значајни књижевни артефакти који илуструју актуелни облик елигијског жанра, већ и значајн културно-историјски извор који документује живот бачко-сремског сениората.

Кључне речи: Јурај Рохоњ (1773–1831), словачки класицизам, пригодна поезија, елигија, тужбалица

Erika Brtářnová

JURAJ ROHOŇ'S (1773 – 1831) MOURNING POEMS

Summary

The paper is devoted to the analysis of Juraj Rohoň's mourning poetry, which he wrote down in the church book he kept in the period 1801 – 1831 when he was a priest of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Hložany. Four poems he composed in the local language were recited at the funerals of local priests – Peter Jesenský of Hložany (1801), František Jesenský of Kysáč (1805), Ondrej Stehl of Báčský Petrovec (1818) and Pavol Križáni of Nová Pivnica (1825). These are examples of a genre of elegy, originally a Greek funeral song, adapted in a church setting and expanded in the Roman milieu with a consolatory function. The compositional scheme of the poems is derived from the scheme of the funeral oration (*concio funebris*) and its components could thus be identified: praise of the dead (*laus mortui*), mourning for the dead (*lamentatio*), consolation of the mourners (*consolatio*), and farewell of the dead to the mourners (*valedictio*). Other emphases and motifs are also present in the poems. In the poem on the death of P. Jesenský, the motif of sudden and untimely death is prominent. The poem dedicated to F. Jesenský contains critical remarks concerning the moral failures of the members of the church community and their negative view of the priestly service. A critical reaction to the inappropriate behaviour of the community members is also present in the poem dedicated to P. Križáni, which also contains thoughts on the importance of the priesthood and the duties of a priest. In the poem composed in honour of the senior Ondrej Stehl, the first Slovak pastor in the Bács-Bodrog County, an exclusively celebratory tone prevails. Rohoň's mourning poems are not only remarkable literary artefacts illustrating the contemporary form of the elegiac genre but also important cultural and historical sources documenting the life of the churches in the Seniorate of Bačka and Sylvania.

Keywords: Juraj Rohoň (1773 – 1831), Slovak classicism, occasional poetry, elegy, mourning poem